

ГЛУШКО МИХАЙЛО

доктор історичних наук, професор кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-8891>

HLUSHKO MYKHAYLO

A Doktor of History, a Professor at the Ivan Franko Lviv National University Ethnology Subdepartment. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-8891>

Бібліографічний опис:

Глушко, М. (2021) [Рецензія] Мушкетик Л. Сучасна угорська етнологія: осередки, напрями досліджень, персоналії. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2017. 399 с. *Народна творчість та етнологія*, 4 (392), 117–121.

Hlushko, M. (2021) [Review] Mushketyk L. Current Hungarian Ethnology: Centres, Researches Trends, Persons. Kyiv: NASU M. Rylskyi IASFE, 2017, 399 pp. *Folk Art and Ethnology*, 4 (392), 117–121.

[Рецензія] Мушкетик Л. Сучасна угорська етнологія: осередки, напрями досліджень, персоналії. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2017. 399 с.

Серед сучасних українських народознавців однією з найпомітніших постатей є Леся Мушкетик, тематика наукових студій якої стосується передусім української та зарубіжної фольклористики. Крім цього, дослідниця активно займається перекладацькою роботою. Особливо її цікавить тематика з угрознавства, яка вже нині налічує десятки статей і кілька монографій, а також фольклорні збірники, перекладені розвідки і твори тощо.

Статус провідного знавця угорської фольклористики та етнографії в Україні підтверджує її нова монографічна праця «Сучасна угорська етнологія: осередки, напрями досліджень, персоналії», яка нещодавно вийшла у видавництві Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Дослідження охоплює розвиток угорської етнології впродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст., тобто постсоціалістичного періоду. Або ще інакше кажучи, його хронологічні межі збігаються з добою незалежності України, що вже само собою має викликати зацікавлення в українських фахівців, хоча б з порівняльного погляду.

Відразу наголосимо, що за останні 25 років творчі успіхи угорських народознавців значно більші й вагоміші, ніж українських, бо мають постійну підтримку з боку уряду Угорської Республіки. Принаймні ніхто з посадовців Міністерства людських ресурсів Угорщини, на відміну від чиновників Міністерства освіти і науки України, ще не додумався скасовувати спеціальності «етнографія» і «фольклористика». Щобільше, зважаючи на загальнодержавну політику угорського уряду у сфері національних відносин та національної культури,

такі недалекоглядні кроки не передбачаються навіть у віддаленій історичній перспективі. Це наше міркування небезпідставне, бо, за словами авторки монографії, сучасна «угорська етнографія та фольклористика залишаються традиційними науками, позначеними незмінним інтересом до розвою власного народу в часі і просторі, тотального обстеження його етнографічних груп та спільнот, станів, конфесій, регіонів, місцевостей та ін., різноманітних царин матеріальної та духовної культури, історичної етнографії як органічної складової країнознавства» (с. 5).

Традиційність угорського народознавства проявляється і в найменуванні відповідних наукових знань. Зокрема, дослідження власної народної культури та побуту угорські вчені й досі називають «етнографією» (*néprajz*). Номінальною складовою етнографії є фольклористика, яка водночас становить самостійну галузь знань з власними напрямками й методологією дослідження, а її предметний засяг охоплює не лише усну народну творчість, а й народну музику, танок і народні вірування. Натомість етнологія для угорських дослідників – це загальне наукове поняття, яке інколи вживається замість терміна «етнографія». Проте найчастіше ним позначають позаєвропейські (спорадично також європейські) студії віддалених народів, які перебувають на різних рівнях суспільного розвитку. Словом, за термінологічно-понятійним визначенням та змістом сучасні угорські народознавчі дисципліни багато в чому нагадують українське народознавство кінця XIX – початку XX ст.¹ Однак це лише зовнішня схожість, бо в усьому іншому вони сягнули вершин сучасної європейської науки, переживають період «нового синтезу».

Відповідне визначення стану новітньої угорської етнології Л. Мушкетик підкріплює конкретними фактографічними даними, які стосуються трьох ключових дослідницьких аспектів – осередків, провідних наукових напрямів і творчого доробку знаних фахівців. Про кожний із цих аспектів ідеться у двох основних розділах книжки – «Основні наукові осередки» (с. 7–96) та «Провідні наукові напрями та публікації» (с. 97–162). У третьому (заключному, але невеликому за обсягом) розділі «Українсько-угорське наукове співробітництво» (с. 163–168) авторка аналізує історію новітніх наукових контактів на ниві етнології, а також спільні проекти ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України та Інституту етнографічних досліджень Угорської АН, початок яких сягає 1990 року.

Серед народознавчих осередків у центрі уваги дослідниці різні за статусом, історичною місією та науковим значенням інституції: громадські (Угорське етнографічне товариство), академічні (Інститут етнографічних досліджень Угорської АН та його чотири відділи: етнології, фольклору, етнографії суспільства та історичної етнографії; Інститут музичних досліджень Угорської АН), музейні (Угорський етнографічний музей у Будапешті; Музей просто неба в Сентендрі) та освітні (Інститут етнографії Будапештського університету ім. Лоранда Етвеша та його два підрозділи – кафедра фольклору і кафедра предметної етнографії; Інститут та кафедра етнографії Дебреценського університету; кафедра етнографії та культурної антропології гуманітарного факультету Сегедського університету; кафедра етнографії та культурної антропології гуманітарного факультету Печського університету; Інститут та кафедра культурної і візуальної антропології Інституту гуманітаристики Мішкольського університету; кафедра угорської етнографії та антропології Клузького університету ім. Бабеш-Бойаї – Румунія).

Діяльність кожного з названих народознавчих осередків угорського етносу авторка монографії розглядає за задалегідь визначеною і, на нашу думку, цілком прийнятною науковою схемою: стисла інформація про історичне минуле установи, структурні зміни за останні два-три десятиліття, ключові напрями й основна тематика дослідницьких студій, керівники і провідні співробітники народознавчого осередку, їх науковий ужинок, періодичні й серійні

монографічні дослідження, найважливіші міжнародні наукові симпозиуми та загальноугорські конференції, наукові зв'язки тощо.

Так, аналізуючи діяльність етнографічних осередків найдавнішої за походженням установи – Угорського етнографічного товариства (засноване 1889 р.), дослідниця зауважила, що воно охоплює широкі кола науковців і громадськості. На кінець 2000 року його чисельність сягала 1369 осіб. Відчуваючи широку й постійну підтримку з боку Угорської АН та Угорського Парламенту, Товариство часто є ініціатором проведення різних заходів, конференцій, нарад, польових досліджень, публікацій багатьох фольклорних і етнографічних студій та матеріалів тощо. Зусиллями його членів виходять два важливі часописи – «Етнографія» та «Етнографічні вісті».

Серед наукових досліджень у царині угорської етнографії і фольклористики найпомітніше місце посідає провідний заклад етнологічної науки – Інститут етнографічних досліджень Угорської АН. Саме зусиллями його співробітників, із залученням колег з інших інституцій, було підготовлено й опубліковано цілий ряд фундаментальних видань: «Етнографічний атлас» у дев'яти томах (1987–1992), «Угорський каталог казок» у десяти томах (1982–2001), «Угорську етнографію» у восьми томах (1988–2011). Ще раніше світ побачила п'ятитомна синтетична праця енциклопедичного характеру – «Угорський етнографічний словник» (1977–1982). Триває активна підготовка інших фундаментальних видань: «Словника угорського фольклору» та «Енциклопедії угорської народної культури» англійською мовою.

Безперечно, найбільш помітною (можна сказати – унікальною) науковою подією останніх двох десятиліть стала публікація багатотомного видання «Угорська етнографія», яке готували 115 провідних фахівців різних угорських установ (академічних, музейних та освітніх). Л. Мушкетик як автор зазначила конкретну тематику кожного тому та причетних до нього осіб. Ми обмежимося лише назвами томів, які безпосередньо підтверджують усе сказане про предметний засяг угорської етнографії:

Т. I. 1. Край. Народ. Історія (2011).

Т. I. 2. Край. Народ. Історія: періоди угорської народної культури (2009).

Т. II. Господарювання (матеріальна культура, 1) (2001).

Т. III. Ремісництво (матеріальна культура, 2) (1991).

Т. IV. Спосіб життя (матеріальна культура, 3) (1997).

Т. V. Угорська уснопоетична творчість (фольклор, 1) (1988).

Т. VI. Народна музика – народний танок – народна гра (фольклор, 2) (1990).

Т. VII. Народні обряди. Народні вірування. Народна релігійність (фольклор, 3) (1990).

Т. VIII. Суспільство (2000).

Авторка монографії наводить стислу характеристику кількох десятків інших угорських етнографічних, фольклористичних, музикознавчих і музеєзнавчих періодичних та серійних видань. Назвемо найважливіші з них: «Acta Ethnographica Hungarica», «Етно-знання», «Етнографічні праці», «Фольклорний архів», «Праці з циганознавства», «Фольклор і традиція», «Спосіб життя та традиція», «Угорська етнологія» та ін. (Інститут етнографічних досліджень Угорської АН); «Зібрання угорської народної музики», «Антологія угорської народної музики», «Каталог типів угорського музичного фольклору» (Інститут музичних досліджень Угорської АН); «Етнографічний огляд», «Tabula», «MaDOK», «Каталоги матеріальної культури Етнографічного музею», «Колекції Етнографічного музею» та ін. (Угорський етнографічний музей у Будапешті); «Ethnographica et folkloristika Carpathika», «Фольклор та етнографія», «Етнографічний горизонт» та ін. (Інститут та кафедра етнографії Дебреценського університету); «Етнографічні праці», «Джерела з угорського релігійно-

го життя», «Регіон і культура» (кафедра етнографії та культурної антропології гуманітарного факультету Сегедського університету) тощо.

Л. Мушкетик докладно характеризує науковий шлях і творчі здобутки понад пів сотні сучасних угорських етнографів, фольклористів, музикознавців, музеєзнавців, педагогів. Часто вчені є знаними фахівцями з кількох галузей наукових знань, неодноразово змінювали місце своєї роботи (обіймали посади в музеях, Інституті етнографічних досліджень Угорської АН, вишах країни) чи одночасно поєднували наукову та педагогічну діяльність. Серед них доцільно згадати імена таких відомих далеко поза межами Угорщини провідних народознавців, як Бела Гунда, Дюла Ортутаї, Аттіла Паладі-Ковач, Мігай Гоппал, Балаж Балоґ, Шандор Бодо, Мігай Шаркань, Золтан Мадяр, Вілмош Фойкт, Золтан Фейош, Дюла Віга, Ласло Коша, Золтан Надь та ін.

Розглядаючи основні напрями розвитку угорської етнографії впродовж останніх двох десятиліть, Л. Мушкетик відзначила їх різноплановість та різновекторність, постійне реагування на зміни в суспільно-громадському, соціально-економічному і культурному житті угорського народу, досягнення світової та європейської науки. Скажімо, серед сегментів матеріальної культури, яка вивчається переважно в історичному ракурсі, угорські етнографи приділяють велику увагу народному харчуванню, традиційному будівництву, утриманню домашньої худоби, заняттю рибальством тощо. З 90-х років минулого століття вони активно розробляють проблему «край і народ», студіюють традиції окремих регіонів і місцевостей, етнічних та локальних груп. Угорські народознавці, наслідуючи англійських, французьких, німецьких та інших учених, активно цікавляться проблемами ідентичності, менталітету й релігії. Постійно їх хвилюють питання походження, протоісторії, успадкування давньої угро-фінської культури та набуття загальноєвропейських рис тощо. У сфері фольклористики значна увага приділяється фіксації первинного польового матеріалу, його систематизації, формуванню збірок та електронних архівів, підготовці індивідуальних і колективних монографічних досліджень із царини різних жанрів усної народної творчості тощо.

У своїй монографії Л. Мушкетик спеціально виокремила два важливі питання, які мають безпосередній стосунок до міжнаціональних відносин: вивчення та популяризація народної культури національних менших Угорщини (с. 130–151) та публікації з фольклору й етнографії закарпатських угорців (с. 152–162). У першому нашу увагу привернув передусім аналіз внеску угорських учених Аттіли Паладі-Ковача, Іштвана Удварі, Ласла Шашварі та деяких інших з ділянки студіювання історичного минуло, церковного життя, календарних звичаїв і обрядів, усного поетичного слова тощо українців-русинів північно-східної частини Угорщини, які нині майже цілковито зникли як окрема національна меншина, позаяк асимілювалась в угорсько-словацькому середовищі. Водночас матеріали київської дослідниці наочно засвідчують, що закарпатським угорцям ніщо не загрожує в незалежній Україні. Навпаки, з 1900-х років угорські дослідники мають змогу безперешкодно відвідувати терени Закарпаття і проводити комплексні польові етнографічно-фольклористичні дослідження. Саме результати цих досліджень згодом слугують основою їхніх різних тематичних і проблемних монографій, наукових збірників статей та матеріалів, фольклорних збірок. За роки незалежності України виросла також ціла когорта закарпатських знавців традиційно-побутової культури угорців Закарпаття. Особливою продуктивністю відзначаються місцеві знавці духовної культури (сімейної і календарної обрядовості, народних вірувань, фольклору тощо) – Ласло Варі Фабіан, Маргіт Кес, Ержебет Піліпко, І. Черничко та ін. Важливу роль у вивченні та популяризації мови, літератури і народної культури закарпатських угорців нині відіграє Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, заснований 1996 року в м. Берегові.

Майже половину обсягу монографії Л. Мушкетик становлять додатки – перекладені авторкою вибрані праці одинадцяти представників сучасної угорської етнології, які найкраще репрезентують її найважливіші напрями наукових студій. Скажімо, одне коло українських фахівців можуть зацікавити проблемні статті Аттіли Паладі-Ковача «Куди прямує європейська етнографічна наука?», Ерньо Еперйешши «Традиційна культура національних меншин і глобалізація» чи Ласла Коша «Людина і природне середовище», інших – розвідки Жужанни Татраї «Різдвяні свята (від адвента до Водохреща)» чи Габора Барни «Етнологічне дослідження релігії в Угорщині», ще інших – праці Ілдіко Кризи «Угорська визвольна війна у фольклорі українців-русинів» чи Дюли Віги «Українці-русини в Бодрьогкьозі: етнографічні відомості з XIX–XX ст. про русинів Угорщини». Зауважимо, що всі вони вже публікувалися в перекладі Л. Мушкетик, зокрема на сторінках журналу «Народна творчість та етнографія» (з 2011 р. – «Народна творчість та етнологія») ².

Користування монографією полегшує наявність іменного покажчика. На жаль, у написанні імен окремих угорських дослідників, а також географічних назв виявляємо розбіжності чи навіть неточності, які характерні і для бібліографічного опису деяких наукових видань, що фігурують у списку використаних джерел та літератури. Зважаючи на історіографічний характер дослідження, цілком доречними були б, на нашу думку, географічний та предметний покажчики.

Загалом монографічна праця Лесі Мушкетик «Сучасна угорська етнологія: осередки, напрями досліджень, персоналії» є важливим надбанням новітньої української історіографічної думки. Щобільше, знайомство з народознавчими досягненнями наших сусідів є корисним і повчальним для українських етнографів, фольклористів та музикознавців, стимулюватиме їх сумлінніше й відповідальніше вивчати традиційну культуру та побут власного народу, його історичне минуле і взаємини з навколишніми етносами, сучасні національні процеси й інноваційні явища тощо.

Примітки

¹ Пор.: Глушко М. Народознавчі дисципліни в дослідженнях Наукового товариства імені Шевченка: дефініції і предметний засяг. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2010. Т. ССLIX : Праці Секції етнології і фольклористики. С. 337–363.

² Борош М. Різдвяні свята (від адвента до Водохреща). *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 4. С. 11–21; Барна Г. Етнологічне дослідження релігії в Угорщині. *Там само*. С. 33–44; Вереш П. До питання Приуральського джерела давньоугорського етносу. *Там само*. С. 45–47; Еперйешши Е. Традиційна культура національних меншин і глобалізація. *Там само*. С. 55–58; Бьоді Е. Міжетнічні зв'язки у культурі харчування угорців Закарпаття.

Там само. С. 73–79; Кризи І. Угорська визвольна війна у фольклорі українців-русинів. *Там само*. С. 89–98; Сабо П. Відродження приватного господарювання (на прикладі Йоршега *Там само*. С. 105–112; Коша Л. Людина і природне середовище. *Там само*. С. 113–125; Балог Б. Передумови, можливості й перспективи досліджень сучасності: міркування щодо діяльності і планів Інституту етнографічних досліджень Угорської академії наук. *Там само*. 2010. № 1. С. 88–94; Віра Д. Українці-русини в Бодрьогкьозі: етнографічні відомості з XIX–XX століть про русинів Угорщини. *Там само*. 2014. № 2. С. 21–28; Паладі-Ковач А. Куди прямує європейська етнографічна наука? *Там само*. 2015. № 2. С. 7–22.